

Одна з проблем, з якими доводиться стикатися учителям, - це труднощі в освоєнні учнями метро-ритмічної сторони музики. Нерідко, учень, який добре чує висотне положення звуків, утруднюється в точності ритмічного відтворення мелодії - будь то сольфеджування музичних прикладів, запис музичного диктанту, або ж ритмічно правильне виконання музики на якому-небудь інструменті.

Чим раніше дитина досягає більш високого рівня розвитку почуття ритму, тим легше їй у виконавській діяльності і тим менше помилок вона допускає при грі на якомусь музичному інструменті.

Тому робота над розвитком почуття ритму важлива як для сприйняття музики, так і для її виконання.

Ритм – це невід’ємна частина виразності музики і саме усвідомлення його виразного значення часто має великий розвивальний ефект.

Література

1. Афоніна О.С. Проблеми і перспективи розвитку «Сольфеджіо» в українській програмі та навчальній літературі України ХХІ століття // Взаємодія культур і збереження розмаїття форм культурного самовираження в умовах глобалізації: збірник матеріалів наук.-практ. конференції ХІ культурологічні читання пам'яті В.Подколаєва: 2013, Київ / О.С. Афоніна. – К., 2013. – С. 16-22.

2. Жак-Далькрос Э. Ритм / Э. Жак-Далькрос. – М.: Классика-XXI, 2002. – 248 с.

3. Кабалевский Д. Б. Как рассказывать детям о музыке / Д. Б. Кабалевский. – М.: Сов. композитор, 1977. – 252 с.

4. Кеетман Г. Элементарное музыкальное воспитание // Элементарное музыкальное воспитание по системе Карла Орфа / Под ред. Л.Баренбойм / Г.Кеетман. – М.: Сов. Композитор. – 368 с.

5. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога / Г.Г. Нейгауз. – М. Музыка, 1988. – 240 с.

6. Растопшина Е.Б. Образовательная программа Сольфеджио / Е.Б. Растопшина. – Северск: Центр детского творчества, 2009. – С. 4-10.

7. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти / О.Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.

8. Цыпин Г.М. Психология музыкальной деятельности: проблемы суждения, мнения / Г.М. Цыпин. – М.: Искусство, 1994. – 213 с.

9. Шаляпин Ф.И. Литературное наследство: У 2т. – М.: Искусство, 1957. – Т. 2. – 362 с.

10. Шатковский Г.И. Развитие музыкального слуха» / Г.И. Шатковский. – М.: Амрита-Русь, 2010. – 208 с.

УДК 159.952-053.5:612.858.7:78

Миколінська С.І.

ОБРАЗНЕ СЛУХОВІДЧУТТЯ Й СЛУХОМИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СЛУХОВОЇ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В статтє рассматривается один из аспектов формирования слухового внимания у младших школьников, который связан с побуждением их к образному слухощущению и слухомышлению на уроках музыкального искусства. Овладение учащимися слуховых действий “слушаю–чувствую” и “слушаю–понимаю”, которые лежат в основе этих психофизиологических актов, способствуют произвольной фокусировке слухового внимания учащихся не широкий диапазон звуковой палитры в единстве эмоционального переживания музыкального образа и анализа средств музыкальной выразительности.

Ключевые слова: *слуховое внимание, образное слухощущение, образное слухомышление, младшие школьники.*

The article deals with one aspect of the formation of auditory attention in primary school children, which is associated with an urge them to figurative sluhoschuscheniyu sluhomyshleniyu and the lessons of music. To give students a hearing action "listen-feel" and "listen-understand" that underlie these psycho-physiological acts, contribute to an arbitrary focusing auditory attention of students is not a wide range of sound palette in the unity of the emotional experience of music and image analysis means of musical expression.

Keywords: *auditory attention, imaginative sluhoschuschenie, imaginative sluhomyshlenie, junior high school students.*

Стратегічною метою сучасного освітнього процесу є розвиток особистості учня, становлення в людині системи цінностей: особистісних, загальнолюдських, професійних тощо. Сприяти формуванню в учнів різнобічних естетичних інтересів і потреб, музичної культури, становленню їх творчої індивідуальності можливо, залучаючи школярів до активної участі у різних видах музичної діяльності, стрижнем яких виступає активне вслуховування в музичне звучання. Цілеспрямовані спостереження практики музичного навчання школярів доводять, що музична діяльність у всіх її різновидах (спів, гра на інструменті, музичне сприймання, елементарна творчість тощо) не може бути продуктивною без розвиненої слухової уваги.

Серед відомих причин неуважності школярів у навчальній діяльності є недостатня сформованість навчальних вмінь і навичок (І. Страхов). Це твердження повною мірою стосується такого виду музичної діяльності як музичне сприймання, оскільки слухові дії, що забезпечують виявлення художнього змісту музичного твору, його повноцінне, глибоке розуміння та переживання не є вродженими, їх включення залежить від здатності спрямувати слухову увагу на широкий діапазон звукової палітри.

Реалії сьогодення свідчать, що більшість учнів першого класу вперше зустрічається з музикою класичного напрямку лише у школі, тому вони не підготовлені до її розуміння, далеко не завжди можуть проникнути в сутність музичного образу та його розвиток й глибоко осягнути естетичну красу музичного мистецтва. Якщо ж учні не розуміють і не відчують краси музичного звучання, то вони й не зосереджуються під час звучання музичного твору.

Досягненню активного стану слухового спостереження у процесі розгортання музичного звучання та його збереженню (втриманню) від початку до кінця може сприяти розуміння молодшими школярами змісту музичної мови, осмислення власних слухацьких вражень.

Недостатнє розкриття цього питання у науковій літературі зумовили розкрити значення та особливості спонукання учнів до образного слуховідчуття й образного слухомислення під час слухання музичних творів.

Положення про те, що увага сама по собі не є пізнавальним процесом, що вона здатна організувати будь-який пізнавальний процес, зокрема, й процес сприймання [2, 4], дозволяє стверджувати наступне: розвинена слухова увага здійснює вплив на організацію процесу музичного сприймання, вона включена у слухо-розумові та чуттєві процеси під час слухання музичного твору.

Слухова увага молодших школярів у музичній діяльності визначається нами як процес та результат налаштування на сприймання музичних явищ, що виявляється у здатності до зосередження на їх звучанні й художньо-змістовій сутності [1, 41-42].

Враховуючи важливе методологічне положення про те, що умовою розвитку уваги є засвоєння учнями знань, умінь і навичок, а також наявність у них інтересу до діяльності [3, 31], на уроках музичного мистецтва слухова увага виступатиме у тісному взаємозв'язку з опануванням школярами музичних знань, слухових умінь та навичок.

Спонукання учнів до образного слуховідчуття та образного слухомислення спрямовується на розвиток навичок активного слухання упродовж звучання музики, на охоплення слуховою увагою емоційно-чуттєвих та мисленневих процесів в осягненні музичних творів, що передбачає пролонгованість їх реалізації у часі (навчання учнів з 1 по 4 клас).

У роботі з учнями 1 класу доцільно працювати над опануванням таких слухацьких дій як “слухаю-відчуваю” та “слухаю-розумію”, які лежать в основі образного слуховідчуття та образного слухомислення. Методична доцільність виокремлення цих слухацьких дій має наступне психологічне та фізіологічне підґрунтя:

1) виокремлення дій, спрямованих на усвідомлення власних відчуттів та мислення в музично-слуховій діяльності базується на твердженні О. Леонтєва про те, що дія є складовою частиною всіх видів діяльності, і кожний із способів оброблення інформації можна описати системою дій;

2) відомим фактом є наявність “розумових дій” у різних сферах діяльності і, зокрема, під час сприймання та виконання музики. Твердження про те, що формування розумових дій є одним з основних напрямків розвитку властивостей довольної уваги школярів 7 – 10 років (Л. Малашинська, А. Осипова, І. Страхов, Л. Черемошкіна) дозволяє говорити про необхідність застосування розумових дій у процесі формування слухової уваги;

3) необхідність розмежування слухових дій на емоційну та розумову (що є необхідним тільки на початковому етапі музичного навчання школярів) пояснюється нейрофізіологічними особливостями оброблення музичної інформації, а саме: реакція головного мозку на музичне звучання пов’язана із залученням різних його ділянок, одні з яких забезпечують сприймання складових музичного звучання (звуквисотність, ритм, гармонію, тембр тощо), інші – опосередковують розвиток емоційних реакцій (А. Блад, Н. Уейнбергер). Але таке оброблення здійсниться тільки в тому випадку, якщо відбудеться посилення нервової активності в цих ділянках мозку (Є. Соколов, Н. Чуприкова та ін.). Вона “запускається” механізмами уваги, тобто “процесами активаційного та енергетико-метаболического забезпечення” [6, 28]. Урахування зазначеного фізіологічного підґрунтя дає підстави стверджувати необхідність набуття навичок “слухаю-відчуваю” та “слухаю-розумію” відокремлено одна від одної, для стійкого утримання учнями слухової уваги під час перебігу кожної дії. У подальшому це зумовлюватиме успішність та результативність розподілу слухової уваги у процесі їх одночасного застосування;

4) процес “нарошування” музично-слухових умінь і навичок зумовлює перенастроювання і посилення реакцій так званих “музичних входів” – нервових клітин, які беруть участь у початкових процесах музичного сприймання (Н. Уейнбергер). Твердження про збільшення таких нервових клітин, яке уможливорює охоплення слухачем більшої кількості музичної інформації, є цінним для нашого дослідження, оскільки з фізіологічної точки зору пояснює можливість у процесі цілеспрямованого опанування слуховими навичками збільшити широту обсягу та розподіл слухової уваги під час сприймання музичного твору.

Для опанування дією “слухаю-відчуваю” передбачається налаштування школярів під час вступної бесіди на розрізнення в музичному звучанні емоційних настроїв, усвідомлення власного емоційного стану, виявлення однієї емоційної характеристики чи її мінливості упродовж звучання музики. Передбачається застосування таких *прийомів*, які сприяють зовнішній фіксації результатів: застосування карток (вибір учнями однієї з трьох карток-зображень, що відповідає музичному образу – сумного, спокійного, веселого; вибір кольору, який асоціюється у школярів з характером музичного звучання); створення малюнку; словесне вираження власних почуттів; вибір із запропонованих вчителем на дошці емоційно-естетичних визначень музики тих, що відповідають прослуханому твору.

Для опанування учнями дією “слухаю-розумію” передбачається спрямування їх мислення на аналіз засобів музичної виразності, які відіграють провідну роль у розкритті музичного образу, на спостереження за розвитком музичних інтонацій (наприклад, питання типу: *Що виражає музика, як виражає, чому так виражає?*). Фіксації результатів дії “слухаю-розумію” сприятимуть *прийоми*: вибір малюнку з тим музичним інструментом, звучання якого домінувало; вибір ілюстрації, яка відображає зміст програмного музичного твору (наприклад, пропонуються ілюстрації гнома, Баби-Яги та ін. після слухання творів “Гном”, “Баба-Яга” М. Мусоргського); виконання визначених рухів відповідно до музичного звучання (наприклад, під час слухання п’єси Д. Кабалевського “Сурмач і луна” відзначати голосне звучання підняттям рук вгору, тихе звучання – їх опусканням донизу; слухаючи

фрагменти музичних творів різних жанрів, відповідно до звучання крокувати під звуки маршу, плескати – у танцювальній музиці, плавно рухати руками – в пісенній); роздуми учнів щодо прослуханої музики.

У роботі з учнями 2 – 4 класів доречно спонукати учнів до застосування опанованих слухацьких дій у процесі образного слуховідчуття та образного слухомислення, що зумовлюватиме безперервну, постійну слухову спрямованість на музичне звучання з метою формування концентрації та стійкості слухової уваги.

Образне слуховідчуття є актуалізацією слухових процесів, які спрямовуються на емоційне переживання музики та на усвідомлення внутрішнього емоційного стану і власних почуттів внаслідок впливу її звучання. Образному слуховідчуттю сприяє дія “слухаю-відчуваю”.

Поняття “образне слухомислення” – це процес усвідомлення художньо-образної сутності музичного твору, осмислення музичних вражень та орієнтація на самостійне інтерпретування музичного твору (спрямування мислення на його інтонаційно-образні особливості, на розвиток головних інтонацій, прийоми тематичного розвитку). Образному слухомисленню сприяє дія “слухаю-розумію”.

Спонування учнів до образного слуховідчуття та образного слухомислення передбачає таку організацію процесу сприймання музичних творів, яка забезпечуватиме підвищення чутливості до музичного звучання, його емоційної палітри та розвитку музичного образу. Такою організацією може стати орієнтація учнів на самостійне інтерпретування музичного твору (в межах набутого досвіду). Цьому сприятимуть такі *прийоми*, як: застосування пластичних і танцювальних рухів, «вільного диригування» під час слухання музичних творів, створення малюнків на основі прослуханої музики.

Підкреслимо, що підбір рухів спонукатиме учнів до регулювання концентрації власної слухової уваги: необхідність узгоджувати власні рухи із звучанням музики зумовлюватиме зміну пасивного слухання на постійне, активне, зосереджене вслуховування, виокремлення слуховою увагою суттєвих, характерних якостей звучання, розпізнавання його емоційно-образного змісту. Виконання пластичних або танцювальних рухів, “вільне диригування” зумовлюватиме вихід моторної активності молодших школярів, виступає важливим фактором підтримки їх емоційного тону, інтересу до слухання музичного твору, що є основою виникнення післядовільного стану слухової уваги. Спостереження вчителем за вибором рухів та особливостями їх виконання учнями (швидкість розрізнення виникаючих відчуттів та їх розуміння з метою пластичного інтерпретування) засвідчать адекватність або неадекватність образного слуховідчуття та образного слухомислення музичному звучанню.

Отже, спонування учнів до образного слуховідчуття та образного слухомислення сприяє формуванню слухової уваги під час практичного оволодіння музично-слуховими діями, розвиває музично-слухові уміння і навички для їх застосування в практичній діяльності, сприяє активному та цілеспрямованому слуховому самоконтролю школярів.

Література

1. Миколінська С.І. Методика формування слухової уваги молодших школярів на уроках музики: дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “Теорія та методика музичного навчання” / Миколінська Світлана Іванівна. – К.: 2013. – 258 с.
2. Осипова А.А. Диагностика и коррекция внимания: [программа для детей 5 – 9 лет] / А.А. Осипова, Л.И. Малашинская. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 104 с.
3. Страхов И.В. Воспитание внимания школьников / И.В. Страхов. – М.: Министерство просвещения РСФСР, 1958. – 128 с.
4. Уэйнбергер Н. В чем секрет завораживающей власти музыки / Норман Уэйнбергер // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yugzone.ru/audio/music_mind.htm
5. Черемошкина Л.В. Развитие внимания детей: [популярное пособие для родителей и педагогов] / Черемошкина Любовь Валерьевна. – Ярославль: Академия развития, 1997. – 224 с.
6. Чуприкова Н.И. Как вывести психологию внимания из теоретического тупика / Н.И. Чуприкова // Вопросы психологии. – 2008. – № 5. – С. 13 – 30.